NİZAMİ VİDADİ oğlu XƏLİLOV

Magistr, Bakı Dövlət Universiteti

E-mail: nizixllvv@gmail.com

BÖYÜK BRİTANİYANIN FƏLƏSTİN SİYASƏTİ

XÜLASƏ

Beş ildə (1917-1922-ci illərdə), Fələstində İngiltərə siyasəti, əhalisinə münasibətdə olan İngilis siyasəti regional şəraiti nəzərə alaraq bir sıra dəyişikliklərə məruz qaldı. Müqəddəs ölkənin yəhudi müstəmləkəçiliyinin ərəb müqaviməti gözlənilməndən daha böyük olduğu ortaya çıxdı. Üstəlik, yerli əhalinin sionistlərin fəaliyyətinə reaksiyasının nəticədə bölgədəki İngilis siyasətinin müqavimətinə çevrilməsi təhlükəsi var idi. Eyni zamanda, sionistlərin fəaliyyəti, Fələstinin bir sıra şöbəsinin bir sıra nümayəndələri tərəfindən fikirlərinin açıq-aşkar dəstəyi səbəbindən daha da aktivləşdi, Fələstinin ərəb əhalisinin narazılığı daha da artdı. Fələstində "yəhudi milli ocağı" yaratmaq ideyasının yerli əhalisi tərəfindən İngiltərə rəhbərliyini açıq şəkildə nümayiş etdirdi. Bu qiyamlar yəhudilərə düşmən bir münasibət, lakin bütövlükdə hər hansı bir xarici immiqrasiyaya qarşı deyil. Bu, İngilis idarəçilərinə siyasətinə yenidən baxmağa məcbur etdilər ki, müharibə edən partiyaların bir və ya digəri ilə əlaqəli deyil, daha neytral görünsün. Bu dövrdə sionistlərin bu dövrdə və ərəb əhalisinin bu dövrdə necə davrandığını və ərəb əhalisinin necə qəbul etdiyi siyasətində hansı amillərin təsirinin təsiri altında düşünmək vacibdir. Bu məqalənin məqsədi İngiltərə Politica siyasətinin xüsusiyyətlərini təhlil etməkdir. Eyni zamanda Fələstinin idarəetmə prinsiplərini və qısa müddətdə İngiltərə idarəçilərinin qarşılaşdığı çətinliklər təhlil olunur.

***Açar sözlər**: Birinci Dünya Müharibəsi, Balfour Bəyannaməsi, Fələstin Mandatı, Böyük Britaniya.*

GİRİŞ

Birinci Dünya Müharibəsi zamanı İngiltərə Osmanlı İmperiyasına qarşı siyasətini yenidən müəyyənləşdirdi və Saykes-Picot müqaviləsi ilə böyük ölçüdə aydınlaşdırdı. Aydındır ki, İraq və Fələstin bölgəsinə yəhudilər vasitəsilə hakim olmaq ideyası İraqdan Şərqi Aralıq dənizinə qapı açmaq və Fransanın təsirini azaltmaq ideyasını ehtiva edir.

İngiltərə Qərbin antisemitizmi ilə yəhudilərin dövlət qurmaq istəyini və Weizmannın istehsal etdiyi kimyəvi ixtiraya patent vermək ideyası kimi bəzi istəkləri bir araya gətirərək, mahiyyətcə Yaxın Şərq siyasətinin konturlarını formalaşdırdı. Bu çərçivədə Balfour Bəyannaməsi nəşr olundu və yəhudilərin ən böyük dəstəkçisi oldu. Lakin Birinci Dünya Müharibəsində aldanan ərəblər öz aralarında yaxşı təşkilatlana bilmədilər və şəxsi mənafe və istəklərini cilovlaya bilmədikləri üçün; Müstəqillik vədlərinə aldanmağın cəzasını çəkdilər.

Britaniya hakimiyyəti altında qurulan Fələstin mandatı əslində Mac Donald White Paper ilə sona çatmış kimi görünsə də, İsrailin rəsmi qurulmasına qədər Trans-İordaniya Əmirliyi daxilində mövcudluğunu davam etdirdi. Təbii ki, bu vəziyyətin davam etməsində və İsrail dövlətinin qurulmasında ən mühüm amillərdən biri də ingilislərin Birinci Dünya Müharibəsinin sonunda olduğu kimi İkinci Dünya Müharibəsinin sonunda da qalib dövlətlər sırasında olmasıdır. Dünya Müharibəsi. Deməli, ingilislər Birinci Dünya Müharibəsi illərində Osmanlı İmperiyası ilə bağlı planlarını müəyyən mənada həyata keçiriblər.

Lakin ingilislərin bu siyasət və tətbiqləri, xüsusilə 1929-cu ildən bu günə qədər davam edəcək üsyanlar, qarşıdurmalar və iğtişaşlar; Yaxın Şərqdə qan və göz yaşının əsas səbəbinə çevrilib. İngilislərin "parçala və hökm sür" düşüncəsi; Bugünkü problemli Yaxın Şərqi yaratdı.

Yəni başqa sözlə; Fələstin mandatı bu bölgədə bugünkü İsrail Dövlətinin qurulmasını sürətləndirdi və ingilislərin bu siyasət və tətbiqləri onu problemli, xüsusən də izləri asanlıqla silinməyən bir bölgəyə çevirdi.

BÖYÜK BRİTANİYANIN FƏLƏSTİN SİYASƏTİ

İngiltərənin Osmanlı İmperiyasının gələcəyi ilə bağlı düşüncələrini formalaşdırmaq vəzifəsi; Birinci Dünya Müharibəsi zamanı Xarici İşlər Nazirliyində müşavirin müavini Ser Maurisio Bunsenin sədrlik etdiyi komissiyaya verilir. Bunsen 30 iyun 1915-ci ildə hesabatını nazirliyə təqdim etdi. Bu çərçivədə Bunsen Komissiyası tərəfindən təqdim edilən hər bir təklifə Fələstin və Qüdsün xüsusi statusu səbəbindən tərəfsiz və beynəlxalq struktur veriləcəyi nəzərdə tutulur. Bunsen hesabatı İngiltərənin bir müddət Yaxın Şərqlə bağlı Osmanlı İmperiyasına qarşı siyasətinin konturlarını formalaşdırdı. Bununla belə; İngiltərə üçün önəmli olan Yaxın Şərqin gələcəkdə alacağı formadır. İngiltərə bu məsələdə müttəfiqləri ilə danışıqlar aparır. Bu məqsədlə Birinci Dünya Müharibəsinin ilk illərində fransız və ruslarla aparılan gizli danışıqlar nəticəsində Sayks-Piko müqaviləsi bağlanmışdı. Tərəflərin öz aralarında yaratdıqları Yaxın Şərq bölgü xəritəsində "qəhvəyi zona" adlandırdıqları Fələstinə müharibədən sonra Avropanın nəzarəti altında xüsusi beynəlxalq rejim veriləcək. Fələstin üçün belə bir statusun nəzərdən keçirilməsinə səbəb Müttəfiq dövlətlər arasında fikir ayrılığı olub. Fransa Fələstinin Suriyaya daxil edilməsini və təbii ki, onun təsir dairəsində qalmasını tələb etdi; İngiltərə buna qarşı çıxdı və İraq və Aralıq dənizinə bir qapının lazım olduğunu müdafiə etdi. Rusiya bölgədə pravoslavlığın himayədarı kimi Fələstindən kənarda qalmaq istəmirdi. Bu səbəblərdən çox tərəfdaşlı beynəlxalq rejim çərçivəsində razılaşma əldə olundu.[1].

İngilislərin Fələstin məsələsinə əhəmiyyət verməsinin bir çox səbəbi var: Birinci səbəb; İttihad və Tərəqqi Partiyası rəhbərliyi iqtisadi çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün yəhudi bankirlərdən borc götürərək yəhudi mühacirləri Fələstinə yerləşdirməyi düşünsə də, ərəb millətçiliyini qızışdırmaq istəmirdi. Bu məqsədlə müsəlmanlarla yəhudilərin barışdırılması ideyası gündəmə gətirildi. Müsəlman-yəhudi ittifaqı uzun danışıqlardan sonra 1913-cü ildə Parisdə ilkin protokolla qüvvəyə minib. Bu vəziyyət qərb əyalətlərini, xüsusilə İngiltərəni əhatə edir; öz maraqlarına zərər vuracağından narahat olduğu üçün onu narahat edirdi. İngilislər bu ittifaqın Osmanlıya qarşı bir ərəb-yəhudi ittifaqına çevrilməsini təmin etməyi hədəfləmişdilər. Digər səbəb; İngiltərə üçün geosiyasi baxımdan Hindistana quru və dəniz nəqliyyatı yollarının təhlükəsizliyi Süveyş kanalının, dolayısıyla Misirin və Mesopotamiyanın ciddi nəzarət altında saxlanılmasından asılıdır. Türkiyə təhlükəsi istər kanala, istərsə də körfəzə doğru olsun, İngiltərədəki qərar qəbul edənləri narahat edir. Hər iki halda Fələstinin yeri İngiltərə üçün bufer zonası kimi vacibdir. [2].

İngiltərədəki sionistlər də sionist ambisiyalarının həyata keçirilə biləcəyi bir nizamın toxumlarını səpməyi düşünürdülər. Sionizmin istəklərini İngiltərə administrasiyasına təklif kimi gətirən Ser Herbert Samuel idi. Samuel, əgər İngiltərə Osmanlı İmperatorluğunun parçalanmasında qərarlıdırsa, niyə Fələstində bir yəhudi vətəni yaratmasın? düşündü. Müharibənin əvvəlində Samuel öz fikirlərini o zamankı xarici işlər naziri Lord Qreyə bildirir və o, neytral yəhudi dövlətinin İngiltərənin maraqlarına uyğun olacağını düşünür. Bu işdə maliyyə naziri Loyd Corc və İngiltərənin aparıcı sionistlərindən olan Qrey Dr. Chaim Weizmann arasında danışıqlar başlayıb. Samuel bu qanun layihəsini "Fələstinin gələcəyi" adı altında memorandum etdi və hökumətin diqqətinə çatdırdı. Lord Qrey sionizmə yaxın idi. Bununla belə, Xarici İşlər Naziri kimi Samuelin həll reseptinin yaradacağı problemləri nəzərə almalı idi. [3]. Əvvəla, ərəb xalqı Fələstinin sionistləşdirilməsinə necə reaksiya verərdi? İngiltərə Fələstini öz təsir dairəsinə daxil etsəydi, müttəfiqlər (Fransa, Rusiya) necə reaksiya verərdilər? Bu mərhələdə İngiltərə Fələstinin işğalı və

idarə olunması yükünü daşımağa hazır idimi? Bu cür sual işarələri Baş nazir Asquithin bu layihəni dayandırmasına səbəb oldu.

Layihə bu mərhələdə dayandırıldı, lakin sonradan müharibənin yaratdığı hərbi və siyasi mühitə görə; O, qısa müddətdə İngiltərədə sionizmin dövlət siyasəti kimi qəbul edilməsini təmin etdi. Lloyd Corcun hakimiyyətə gəlməsi ilə sionizmə daha rəğbət bəsləyən bir heyət Londonda qərar qəbul etmə prosesində iştirak etdi. Sionizmə yaxınlığın öz düşərgəsində İngiltərəyə də faydalı olacağı düşünülürdü. Bunun səbəblərini belə sadalaya bilərik: Əvvəla, Fransanın Saykes-Picot razılaşmasını öz daxilində qəbul etməsindən şübhələnirdilər. Fransa hələ də Fələstini Suriyanın ayrılmaz hissəsi kimi görürdü? Başqa bir səbəb; 1917-ci il inqilabı ilə çarizm dağıdıldı və Rusiyanın yeni hökmdarları öz ölkələrini müharibədən çıxarmaq istəyirdilər. Bu, İngiltərənin üçlü ittifaqa qarşı çox zəif vəziyyətdə olacağından qorxmasına səbəb oldu. [3]. İngilislər sionizmin Rusiyanı müharibədə saxlayacağına inandıqları kimi, eyni taktika ilə ABŞ-ı da öz tərəflərində müharibəyə cəlb etməyə ümid edirdilər. Lakin ABŞ müharibəyə qoşulmaq istəmədi və ayaqlarını sürüyürdü. Rusiyada olduğu kimi ABŞ-da da yəhudilərin və sionistlərin gücünü bilən İngiltərə Fələstin vasitəsilə Vaşinqtonu səfərbər edə biləcəyini düşünürdü. Wilson Prinsipləri, İngiltərə kimi digər müttəfiqlərin müharibədən sonrakı işğalçılıq ideyaları ilə ziddiyyət təşkil edən xalqların öz müqəddəratını təyin etməli olduğunu müdafiə edirdi. Sionizm burada kömək edə bilər. İngiltərənin sionizmə bayraq qaldırması onu yəhudi millətinin hüquqlarını qoruyan bir dövlət kimi ABŞ-ın gözündə gücləndirə bilərdi. [4].

İngiltərənin bu məsələni müdafiə etməsinin səbəblərindən biri də alman sionistlərinin istifadəsini Almaniyanın əlindən almaqdır. Digər səbəb: Sionist liderlərdən biri olan Veizmanın icad etdiyi və ingilislərin böyük əhəmiyyət verdiyi kimyəvi maddənin sirrini öyrənmək və patent almaq. İngilislər dünyanın bu strateji əhəmiyyətli coğrafiyasında ərəblərdən daha mehriban və etibarlı güclü yəhudi dövlətinin ərəb dövlətindən daha faydalı olacağına inanırdılar. Yaxın Şərqdə jandarm kimi istifadə edə biləcəkləri bir yəhudi dövlətinə sahib olmaq istəyirdilər. İngilislərin bu səbəblərlə qurduqları Fələstin siyasətinin məhsulu Birinci Dünya Müharibəsindən sonra göründü. [5].

1916-cı il mayın 16-da imzalanan Sayks-Piko müqaviləsi Rusiyanın təsdiqi ilə fransızlar və ingilislər arasında imzalanmışdır. Bu müqaviləyə əsasən; İngilislərə İordaniya, İraq və Fələstin üzərində, fransızlara isə Suriya və Livan üzərində suverenlik yaratmaq hüququ verdi. Müqaviləyə əsasən; Hayfa və onun limanı Acre ilə birlikdə Britaniyaya aid olacaq və sahildə Hayfadan 15 mil şimalda başlayan və Tiberiya gölü, İordaniya, Ölü dəniz və Qəzzaya qədər uzanan sərhəddə yerləşən Fələstin bitərəf elan edilərək Fransa, İngiltərə, Rusiya, İtaliya və müsəlmanlar tərəfindən idarə olunacaq. Beləliklə, Şərif Hüseyn və ərəblər müstəqil ərəb dövləti vədləri ilə aldandılar; İngiltərə və Fransa bölgəni öz aralarında bölüşdürdülər.

İngilislərin yəhudiləri himayə etməsi və Fələstində fəal rol oynaması nəticəsində İngiltərənin xarici işlər naziri Artur Balfur 2 noyabr 1917-ci ildə sionist lider Lord Rotşildə "Balfour Bəyannaməsi" adlı məktubu göndərib. Balfour məktubunda İngiltərənin Fələstində yəhudi dövləti yaratmaq üçün bütün imkanlarından istifadə edəcəyinə dair vədlər var idi. Bu vədləri belə sadalaya bilərik: "İngiltərənin Fələstində milli vətənin qurulmasına dəstək verməsi, bu məqsədə çatmaq üçün ingilislərlə əməkdaşlıq etməsi və yəhudi olmayan bir ölkədə yəhudilərin hüquq və statusuna xələl gətirəcək heç bir iş görməməsi." [6].

Balfour Bəyannaməsi 1918-ci ildə müvafiq olaraq Fransa, İtaliya və ABŞ tərəfindən qəbul edilmiş və dəstəklənmişdir. İngiltərə; Ərəblərlə əməkdaşlıq və Balfur Bəyannaməsi birlikdə araşdırıldığında bir dövlətin (İngiltərə) başqa bir dövlətin (Osmanlıların) idarəsi altında olan bir torpaq (Fələstin) iki fərqli xalqa vəd etdiyini görmək olar. [5].

Balfur bəyannaməsi ilə ərəblərin reaksiyasını çəkən İngiltərə ərəb-yəhudi əməkdaşlığı qurmaqla ərəb-yəhudi qarşıdurmasının qarşısını almağı seçdi. Ərəb-yəhudi əməkdaşlığı 3 yanvar 1919-cu ildə Londonda Hicaz Dövləti adından Şərif Hüseynin oğlu Əmir Feysəl ilə Ümumdünya Sionist Təşkilatının lideri Chaim Weizmann arasında imzalanan müqavilə ilə reallaşıb. Belə ki, Hicaz kralı Hüseynin adından bu müqaviləni imzalayan Feysəl və sionist təşkilatı adından imzalayan Veyzmann Fələstində yəhudi hökumətini təsdiq edirdilər. Lakin Əmir Faysal və Veyzmann arasında olan bu razılaşma uzun sürmədi. [7]. Suriyada ortaya çıxan ərəb millətçiliyinin nəticəsi olaraq, 1920-ci ilin martında Dəməşqdə keçirilən milli konqresdə Feysəli Suriyanın başçısı təyin etdi və Fələstinin Suriyadan ayrılmayacağını və buna görə də yəhudilərin mühacirətinə qəti şəkildə icazə verməyəcəklərini bildirdi. Belə olan halda ingilislərin çox arzuladığı ərəb-yəhudi ittifaqı qısa zamanda iflasa məhkum oldu. Lakin bir müddət sonra ingilislər mandat sistemi sayəsində San-Remoda öz məqsədlərinə çatacaqlar. [8].

NƏTİCƏ

Fələstində ərəb-yəhudi qarşıdurması, şübhəsiz ki, Böyük Britaniyanın nüfuzunu və ərəb dünyasına təsirinin itirilməsinin əsas səbəbidir: Yəhudi immiqrasiyası Birləşmiş Krallıqının verdiyi dəstək və ziddiyyətli tərəflərin razılığını təmin etmək üçün bütün cəhdlərin uğursuzluğu, regional ictimaiyyətin qavranılmasında bu qərb dövlətinin görünüşünə nizamsız ziyanı şişirdi. İlk ərəb-İsrail müharibəsində məğlubiyyətin əsas günahkarları, ərəb ölkələrinin əhalisi, öz məqsədlərini Fələstinin qorunmasının zərərinə aparan hakim rejimləri adlandırdılar. Böyük Britaniya, İsrailin vəziyyətinin yaradılmasını dəstəkləmək və Fələstin ərəblərinin maraqlarını laqeyd etməkdə ittiham olunur. 1930-1970-ci illərdə ərəb ölkələri əhalisinin əhalisinin əks-fanitorententents əleyhinə olan anti-kənd təsərrüfatı hissləri, ərəb millətçiliyi ideyası ilə birlikdə hər hansı bir bölgə dövlətinin İngiltərə ilə sıx əməkdaşlıq etdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Самарская Л.М. Политика Великобритании в Палестине: интересы versus реальность (1917–1922) // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Всеобщая история. 2020. Т. 12. № 2. С. 112–135. DOI: 10.22363/2312-8127-2020-12-2-112-135
2. Samarskaia L.M. British Policy in Palestine: Interests versus Reality (1917–1922) // RUDN Journal of World History. 2020. Vol. 12. № 2. P. 112–135. DOI: 10.22363/2312-8127-2020-12-2-112-135
3. Шаповалов М.С. Решение судьбы Палестины в период становления Версальской системы международных отношений // Вестник Тюменского университета. – 2007. – № 1. – С. 176-183 (6 с.).
4. Шаповалов М.С. Предыстория получения Британией мандата на Палестину // Социальные институты в истории: ретроспективность и реальность. – Омск, 2005. – С. 125-141 (16 с.).
5. Шаповалов М.С. На пути формирования новой британской политики в Палестине // Мир в новое время. – СПб., 2006. – С. 91-96 (5 с.).
6. Шаповалов М.С. Сионистское движение в России в контексте российской ближневосточной политики в начале XX в. // Платоновские чтения: материалы XII Всероссийской конференции молодых историков. – Самара, 2006. – С. 35-37 (2 с.).
7. Шаповалов М.С. Формирование новой британской политики в отношении народов Османской империи // Социальные институты в истории: ретроспективность и реальность. – Омск, 2006. – С. 174-189 (15 с.).

8. Шаповалов М.С. Британская политика в Палестине в 1914-1922 гг. // На перекрестке веков – международные отношения на Ближнем Востоке. – Томск, 2007. – С. 8-12 (4 с.).

BRITISH POLICY IN PALESTINE

SUMMARY

In five years (1917-1922), British policy in Palestine, British policy in relation to its population, underwent a number of changes, taking into account regional conditions. Arab resistance to Jewish colonization of the Holy Land turned out to be greater than expected. Moreover, there was a danger that the reaction of the local population to the activities of the Zionists would eventually turn into resistance to British policy in the region. At the same time, the activities of the Zionists became more active due to the open support of their views by a number of representatives of a number of branches of Palestine, and the discontent of the Arab population of Palestine grew even more. The idea of creating a "Jewish national hearth" in Palestine was clearly demonstrated by the British leadership by the local population. These uprisings were hostile to Jews, but not against any foreign immigration in general. This forced the British rulers to revise their policy to appear more neutral rather than aligned with one or the other of the warring parties. At this time, it is important to think about how the Zionists behaved during this period and the Arab population during this period, and what factors influenced the Arab population's policies. The purpose of this article is to analyze the characteristics of British politics. At the same time, the management principles of Palestine and the difficulties faced by British administrators in the short term are analyzed.

Keywords: *World War I, Balfour Declaration, Palestine Mandate, Great Britain.*

БРИТАНСКАЯ ПОЛИТИКА В ПАЛЕСТИНЕ

РЕЗЮМЕ

За пять лет (1917-1922) британская политика в Палестине, британская политика по отношению к ее населению претерпела ряд изменений с учетом региональных условий. Сопротивление арабов еврейской колонизации Святой Земли оказалось сильнее, чем ожидалось. Более того, существовала опасность, что реакция местного населения на деятельность сионистов со временем перерастет в сопротивление британской политике в регионе. В то же время деятельность сионистов активизировалась благодаря открытой поддержке их взглядов рядом представителей ряда ветвей Палестины, а недовольство арабского населения Палестины еще больше росло. Идея создания «еврейского национального очага» в Палестине была наглядно продемонстрирована британским руководством местному населению. Эти восстания были враждебны евреям, но не против иностранной иммиграции в целом. Это заставило британских правителей пересмотреть свою политику, чтобы она выглядела более нейтральной, а не поддерживающей ту или иную из воюющих сторон. В это время важно задуматься о том, как вели себя в этот период сионисты и арабское население в этот период, и какие факторы влияли на политику арабского населения. Целью данной статьи является анализ особенностей британской политики. При этом анализируются принципы управления Палестиной и трудности, с которыми столкнутся британские администраторы в краткосрочной перспективе.

Ключевые слова: *Первая мировая война, Декларация Бальфура, Палестинский мандат, Великобритания.*